

Edicija INTEGRALI

knjiga 1

Urednik:
Alen Bešić

Naslov izvornika:

W. G. Sebald
Campo Santo

Copyright © 2003 by the Estate of W. G. Sebald

All rights reserved

Copyright © za srpski jezik, AGORA

Copyright © za prevod Sanja Karanović i

KULTURNI CENTAR NOVOG SADA

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene saglasnosti izdavača.

V. G. Zebald

Campo santo

sa nemačkog prevela
Sanja Karanović

2019

Proza

MALI IZLET U AJAČO

U septembru prošle godine, tokom dvonedelnog odmora na Korzici, seo sam jednog dana u plavi linijski autobus i odveo se niz zapadnu obalu do Ajača da bih malo razgledao grad o kome nisam znao ništa, sem da je u njemu car Napoleon došao na svet. Bio je lep, blistav dan, palme na Trgu maršala Feša lagano su povijale svoje grane na povetarcu koji je dolazio s mora, u luci se, nalik velikom ledenom bregu, odmarao turistički brod snežnobele boje, a ja sam šetao uskim uličicama osećajući slobodu i spokoj, povremeno bih zakoračio u neki od mračnih ulaza koji su podsećali na tunele i s poštovanjem čitao prezimena neznanih stanara na limenim poštanskim sandučićima pokušavajući da zamislim kako bi bilo da živim u nekoj od tih kamenih tvrđava zaokupljen do kraja života jedino proučavanjem vremena koje je prošlo i koje prolazi. Ali, pošto niko od nas ne može da živi zbilja spokojno, okrenut samo sebi i pošto svi uvek imamo neke planove, više ili manje smislene, tu idealnu sliku koja se rodila u meni – da nekoliko poslednjih godina provedem bez ikakve obaveze – ubrzo je potisnula potreba da nekako ispunim ovo popodne, pa sam se, ni sam ne znam kako, našao u predvorju Muzeja kardinala Feša, sa beležnicom, olovkom i ulaznicom u ruci.

Žozef Feš, tako sam kasnije pročitao u svom starom *Plavom vodiču*, bio je sin iz prilično kasnog drugog braka Leticije Bonaparte i jednog švajcarskog oficira u službi

Republike Đenove, a time i Napoleonov ujak. Na početku svoje eklezijastičke karijere obavljao je beznačajnu crkvenu dužnost u Ajaču. Nakon što ga je nećak imenovao za nadbiskupa Liona i izaslanika Svete stolice, postao je jedan od najnezasitijih kolekcionara umetnina svog vremena, vremena u kome je tržište, u pravom smislu reči, bilo preplavljeno slikama i artefaktima koji su tokom Revolucije odnošeni iz crkava, manastira i dvoraca, oduzimani iseljenicima i zaplenjivani prilikom pljačke holandskih i italijanskih gradova.

Feš je nameravao ništa manje nego da svojom privatnom zbirkom dokumentuje čitav tok evropske istorije umetnosti. Ne zna se pouzdano koliko je slika zaista posedovao, ali pretpostavlja se da ih je bilo oko trideset hiljada. Među slikama, koje su nakon njegove smrti 1838. i nakon nekoliko veštih poduhvata Žozefa Bonaparte, kog su odredili za izvršioca testamenta, pronašle svoj put do muzeja sagrađenog upravo u Ajaču, nalazi se i slika Bogorodice koju je naslikao Kozimo Tura, zatim Botičelijeva *Devica pod girlandom*, *Mrtva priroda s turskim ćilimom* Pjera Frančeska Čitadinija, Spadinovi *Plodovi vrta s papagajem*, Ticianov *Mladić s rukavicom* i druge prelepe slike.

Najlepša među njima meni je tog popodneva bila jedna slika Pjetra Paolinija koji je živeo i radio u Luki, u sedamnaestom veku. Na njoj se, ispred dubokocrne pozadine koja samo s leve strane prelazi u intenzivnu tamnosmeđu, vidi žena od tridesetak godina. Oči su krupne i setne, a njena haljina boje noći stopila se s tminom koja je okružuje, zapravo je nevidljiva a ipak prisutna u svakom naboru i brazdi tkanine. Oko vrata joj visi biserna ogrlica. Desnom

rukom zaštitnički grli svoju malenu ćerku koja, sa strane, leđima okrenuta prema rubu slike, stoji ispred nje, ali je svoje ozbiljno lice, na kojem suze kao da su se tek osušile, okrenula prema posmatraču, nemo ga izazivajući. Devojčica je obučena u cigla-crvenu haljinu, a crvena je i uniforma njenog desetak centimetara dugačkog lutka kog drži okrenutog prema nama, bilo kao uspomenu na oca koji je otišao u rat, bilo da se odbrani od našeg zlog pogleda. Dugo sam stajao pred tim dvostrukim portretom i video sam u njemu, kako sam mislio tada, izviranje svekolike nedokučive nesreće života.

Pre nego što sam napustio muzej sišao sam i u suteran gde je smeštena zbirka napoleonskih memorabilija i devocionalija. Ukrašeni Napoleonovim likom i inicijalima tu su izloženi noževi za otvaranje pisama, pečati, perorezi, kutijice za duvan i burmut, minijature čitave rodbine i veći-ne potomaka, siluete i medaljoni od keksa, jedno nojevo jaje oslikano scenom iz Egipta, šareni keramički tanjiri, šolje od porcelana, gipsane biste, figurice od alabastera, bronzana figura Bonaparte na kamili i, ispod staklene kupole skoro čovekove visine, umoljčana uniforma nalik na frak, sa crvenim bordurama i dvanaest mesinganih dugmadi – *l'habit d'un colonel des Chasseurs de la Garde, que porta Napoléon Ier.*¹

Sem toga, ovde mogu da se vide i mnogobrojne skulpture cara izrađene od steatita i slonovače, koje ga prikazuju u njegovim čuvenim pozama i koje, počev od one desetak

¹ Uniforma pukovnika gardijskih lovaca, koju je nosio Napoleon I. (Prim. prev.)

centimetara visoke, postaju sve sitnije dok konačno ne ostane samo bela mrlja, možda tačka nestajanja istorije čovečanstva. Jedna od tih minijatura prikazuje Napoleona nakon što je abdicirao *sur le rocher de l'île de Sainte-Hélène*. Jedva veći od zrna graška, u vojničkom kaputu i s trorogim šeširom, on sedi u jahaćem položaju na maloj stolici pričvršćenoj na komad šupljikave stene, koja zaista potiče s ostrva njegovog egzila, i namrštenog čela gleda u daljinu. Zna se da mu tamo, usred pustog Atlantika, nije bilo dobro, nedostajala su mu uzbuđenja kakva je imao u prethodnom životu, a, po svemu sudeći, u ono malo bliskih ljudi kojima je bio okružen u svojoj samotnji, nije mogao sasvim da se pouzda.

Tako je bar moglo da se zaključi iz članka objavljenog u novinama *Corse-Matin* baš na dan moje posete Muzeju kardinala Feša, u kome je izvesni profesor Rene Mori tvrdio da su istraživanja nekoliko dlaka s careve glave, sprovedena u laboratorijama FBI, nesumnjivo pokazala *que Napoléon a lentement été empoisonné à l'arsenic à Sainte-Hélène, entre 1817 et 1821, par l'un ses compagnons d'exil, le comte de Montholon, sur l'instigation de sa femme Albine que était devenue la maîtresse de l'empereur et s'est trouvée enceinte de lui.*² Zaista ne znam šta da mislimo o takvim pričama. Mit o Napoleonu iznedrio je najneobičnije pri-povesti koje se uvek temelje na nepobitnim činjenicama. Tako, na primer, Kafka kaže da je 11. novembra 1911. u

² Da je Napoleona na Svetoj Jeleni, između 1817. i 1821, polako trovao arsenikom jedan od njegovih družbenika u izgnanstvu, grof de Montholon, na nagovor svoje supruge Albin, koja beše postala careva ljubavnica i zatrudnela sa njim. (*Prim. prev.*)

Rudolfinumu prisustvovao jednoj *conférence* na temu *La légende de Napoléon* i da je tamo izvesni Rišpen, korpulentni pedesetogodišnjak sa naglašenim strukom i ukrućenom razbarušenom frizurom, istovremeno čvrsto priljubljenom uz lobanju kao kod Dodea, između ostalog tvrdio da su nekada Napoleonovu grobnicu otvarali jednom godišnje kako bi povorka invalida koja defiluje pored groba mogla da vidi balzamovanog cara. Kasnije su, međutim, ukinuli taj običaj, jer je carevo lice bilo već prilično podbulo i pozelenelo. Sam Rišpen, nastavlja Kafka, video je mrtvog cara još iz naručja dedinog brata koji je služio u Africi i zbog koga je komandant posebno naredio da se otvori grobnica. Inače, *conférence* je, kako beleži Kafka, završena govornikovom zakletvom da će i za hiljadu godina svaka trunka njegovog mrtvog tela, ako bude svesna, biti spremna da pođe za Napoleonovim pozivom.

Nakon što sam napustio Muzej kardinala Feša, proveo sam još neko vreme sedeći na kamenoj klupi na Leticijinom trgu koji je, zapravo, tek mali vrt u drveću, smešten između visokih kuća, gde eukaliptusi i oleandri, lepezaste palme, lovori i mirte tvore oazu usred grada. Vrt je gvozdеноm ogradom odvojen od ulice sa čije se druge strane uzdiže bela fasada *Kuće Bonaparta*. Zastava Republike visila je iznad kapije kroz koju je izlazila i ulazila gotovo neprekidna reka posetilaca. Holandani i Nemci, Belgijanci i Francuzi, Austrijanci i Italijani, i u jednom trenutku čitava grupa ugladenih vremešnih Japanaca. Kada sam konačno ušao u to zdanje, većina njih se već razišla, a popodne se polako približavalo kraju. Polumračno predvorje bilo je pusto. Činilo se da ni za blagajnom nije bilo nikog.

Tek kada sam prišao pultu i posegao rukom za jednom od tamo izloženih razglednica, video sam da je iza pulta, u kancelarijskoj stolici od crne kože nagnutoj unazad, sedela, čak bi se moglo reći da je ležala, jedna mlađa žena.

Trebalo je, u stvari, pogledati preko ivice pulta dole prema njoj, i to gledanje nadole prema blagajnici Kuće Bonaparta, koja se verovatno umorila od dugog stajanja, te je možda malo zadremala, bio je jedan od onih neobično dugih trenutaka kojih se i posle mnogo godina još ponekad setimo. Kad se blagajnica pridigla videlo se da je to dama vrlo raskošnog formata. Lako bismo mogli da je zamislimo na operskoj pozornici, dok, iscrpljena od drame svog života, peva *Lasciate mi morir* ili pak neku drugu završnu ariju. Ali, mnogo upečatljivija od njene pojave nalik na divu, bila je njena sličnost s francuskim carem, u čijoj rodnoj kući je službovala kao čuvarica. Tu sličnost primetimo tek na drugi pogled, pa se onda još više iznenadimo.

Imala je isto ovalno lice, iste krupne, veoma istaknute oči, istu pepeljastoplavu kosu čiji su pramenovi, zašiljeni na vrhovima, padali preko čela poput resa. Kad mi je pružila ulaznicu i primetila da ne mogu da odvojim pogled od nje, blago mi se nasmešila i zaista zavodljivim glasom rekla da obilazak kuće počinje na drugom spratu. Popeo sam se crnim mermernim stepenicama i veoma se iznenadio kad me je gore na odmorištu dočekala još jedna dama koja je naizgled takođe poticala od napoleonske loze, odnosno koja me je na neki način podsetila na Masenu ili Maka ili pak na nekog od onih legendarnih francuskih vojskovođa, verovatno zato što sam ih oduvek zamišljao kao lozu patuljastih heroja.

Gospođa koja me je dočekala na vrhu stepeništa bila je izuzetno niskog rasta, kratak vrat i veoma kratke ruke, koje su jedva sezale do bokova, dodatno su naglašavali njenu pojavu. Povrh toga, bila je obučena u boje trobojke: plava suknja, bela bluza, a oko struka opasan crveni kaiš čija je masivna, blistava mesingana kopča odisala nečim izrazito vojničkim. Kad sam stigao do vrha stepeništa, maršalka se u poluokretu pomerila u stranu i rekla: *Bonjour, monsieur*, i ona s tim blago ironičnim osmehom, pomislio sam, kojim je htela da nagovesti da zna mnogo više nego što bih ja ikad mogao da naslutim. Prilično zbunjen neobjašnjivim susretom s tim dvema diskretnim izaslanicama prošlosti, besciljno sam šetao izvesno vreme po prostorijama, sišao potom na prvi sprat, a onda se iznova popeo na drugi. Tek malo-pomalo počeo sam da uočavam komade nameštaja i predmete koji su tamo bili izloženi.

Još uvek je sve bilo onako kao što je Flober opisao u dnevniku putovanja na Korziku: prilično skromne prostorije uređene po ukusu Republike, nekoliko lusteri i ogledala od venecijanskog stakla koje je s vremenom postalo neprozirno i mutno; blaga polutama, jer kao i onda, kad je Flober bio ovde, krila visokih prozora stajala su širom otvorena, ali su tamnozeleno žaluzine bile zatvorene. Blede pruge sunčeve svetlosti, nalik na merdevine, padale su na pod od hrastovine. Činilo se da od tog vremena do danas nije protekao ni sat. Od predmeta koje je Flober spomenuo nedostajao je samo carski plašt sa zlatnim pčelama koji je tada video da sija u toj igri svetlosti i tame. U vitrinama su spokojno počivala porodična dokumenta ispisana lepo

izuvijanim slovima, dve lovačke puške Karla Bonaparte, nekoliko pištolja i jedan floret.

Na zidovima su visile kameje i druge minijature, niz kolorisanih gravura u čeliku sa prizorima iz bitaka kod Fridlanda, Marenga i Austerlica, kao i porodično stablo porodice Bonaparta u masivnom ramu obloženom zlatnim listićima pred kojim sam na kraju zastao. Na nebeskoplavoj pozadini, iz smeđe zemlje uzdizao se ogroman hrast sa čijih su grana i ogranaka visili beli oblaci od papira sa ispisanim imenom i godinom rođenja i smrti svakog člana carske porodice i kasnijih Napoleonovih potomaka. Ovde su bili okupljeni svi – kralj Napulja, kralj Rima i kralj Vestfalije, Marijana Eliza, Marija Anuncijata i Marija Paulina, najvedrija i najlepša među sedmoro braće i sestara, nesrećni vojvoda od Rajhštata, ornitolog i ihtiolog Šarl Lisjen, Plon-Plon, sin Žeroma i Matilde Leticije, njegova kći, Napoleon III, onaj sa usukanim brkovima, Bonaparte iz Baltimora i još mnogi drugi.

Nisam ni primetio kad je maršalka Nej, možda podstaknuta mojom očiglednom obuzetošću ovim genealoškim umetničkim delom, stala pored mene i s puno poštovanja prošaputala da je tu *création unique* krajem prošlog veka izradila ćerka jednog notara iz Kortea, inače velikog poštovaoca Napoleona. Listovi i cvetovi u donjem delu slike, ukrašeni s nekoliko leptira, pravo je suvo bilje iz *makije*, rekla je maršalka, čuvarkuće, mirte i ruzmarin, a tamno, izuvijano stablo, koje se poput reljefa izdvajalo iz plave pozadine bilo je ispleteno od devojčine kose; bilo iz ljubavi prema caru, bilo iz ljubavi prema ocu, devojka je, u svakom slučaju, svom radu posvetila beskrajne sate.

Skrušeno sam klimnuo glavom na ovo objašnjenje i ostao da stojim još nekoliko trenutaka pre nego što sam se okrenuo i izašao iz sobe, te sišao na prvi sprat gde je porodica Bonaparta živela otkad je došla u Ajačo. Nakon poraza koji su patriote pretrpele u neravnopravnoj borbi sa francuskim trupama, Karlo Bonaparta, Napoleonov otac, koji je bio sekretar Paskvala Paolija, napustio je Korte iz sigurnosnih razloga i uputio se ka primorskom gradiću. Zajedno sa Leticijom, koja je u to vreme bila trudna s Napoleonom, prelazio je preko divljih planina i gudura u unutrašnjosti zemlje, i zamišljam da su te dve sićušne prilike na svojim mazgama usred veličanstvene panorame ili pak dok su sedele uz logorsku vatricu u mračnoj noći, morale izgledati kao Marija i Josif na jednom od mnogih sačuvanih prikaza bekstva u Egipat. U svakom slučaju, ako postoji nešto u teoriji o prenatalnom iskustvu, onda ovo dramatično putovanje objašnjava neke karakterne crte budućeg cara, a pogotovo činjenicu da je oduvek sve radio s određenom žurbom, čak i prilikom vlastitog rođenja kada je toliko gurao napred da Leticija nije uspela da se domogne kreveta, pa je na svet morala da ga donese na jednoj sofi u takozvanoj Žutoj sobi.

Možda je upravo zbog tih okolnosti, koje zaslužuju da budu upamćene i koje su obeležile početak njegovog života, Napoleon kasnije svojoj voljenoj majci poklonio jaslice prilično sumnjivog ukusa, izrezbarene od slonovače, koje i danas mogu da se vide u Kući Bonaparta. Naravno da ni Leticija, ni Karlo tokom sedamdesetih i osamdesetih godina osamnaestog veka, dok su se Korzikanci prilagođavali novom režimu, nisu ni sanjali da bi njihova deca, s kojom

su svakodnevno sedeli za stolom, mogla da se uzvise do kraljeva i kraljica, i da će baš onaj najsvadljiviji među njima, mali buntovnik koji je većito bio upleten u razmirice s decom iz kraja, jednog dana nositi krunu ogromnog carstva koje se prostiralo skoro preko cele Evrope.

Ali, šta mi uopšte znamo o toku istorije koji se odvija prema zakonu kog nijedna logika ne može da objasni, koji se neprekidno kreće često menjajući smer u presudnom trenutku usled nepredvidivih sitnica, povetarca koji jedva možemo da osetimo, lista koji pada na zemlju ili pogleda koji klizi preko velike gomile ljudi. Čak i ako pogledamo unazad, ne možemo da dokučimo šta se zapravo dogodilo i šta je dovelo do ovog ili onog događaja u svetu. I najpreciznija nauka o prošlosti ne uspeva da dosegne istinu koja izmiče svakoj moći uobražavanja, a ponekad ne dosegne dalje od besmislene tvrdnje kakvu je, na primer, izneo diletant po imenu Alfons Hajgens, koji živi u glavnom gradu Belgije i koji se već decenijama bavi proučavanjem Napoleona, a prema kojoj sva previranja koja je izazvao francuski car u evropskim zemljama i carstvima počivaju isključivo na njegovom daltonizmu i nesposobnosti razlikovanja crvene i zelene boje. Što je više krvi teklo po bojnopolju, rekao mi je belgijski proučavalac, to se Napoleonu više činilo da niče zelena trava.

Uveče sam se šetao Ulicom *Cours Napoléon*, a zatim sam dva sata sedeo u malom restoranu s pogledom na belu krstaricu, nedaleko od *Gare Maritime*. Uz kafu sam čitao lokalne novine i razmišljao da li da odem u bioskop. Volim da odem u bioskop u nepoznatim gradovima. Ali, ni *Judge Dread* u bioskopu *Empire*, ni *USS Alabama* u *Bonaparti* i

L'amour à tout prix u *Leticiji* nisu bili prava stvar kojom bih okončao ovaj dan. Zato sam se oko deset vratio u hotel u kome sam tog prepodneva uzeo sobu. Širom sam otvorio prozore i pogledao napolje preko krovova grada. Još uvek se čulo brujanje saobraćaja po ulicama, a onda je odjednom sve utihnulo, na nekoliko sekundi, kad se, očigledno samo nekoliko ulica dalje, začuo kratak, oštar prasak jedne od onih bombi koje ovde, na Korzici, neretko eksplodiraju. Legao sam u krevet i ubrzo zaspao, uz zavijajuće zvuke sirena u ušima.